

crni kvadrat(IV)

ruska pesnička avangarda

genadij ajgi

aleksej kručonih (1886 — 1968)

U istoriji ruske poezije, po svoj prilici, nije bilo veće nepravde od one koja se ispoljavala i koja se ispoljava sve do danas u odnosu na Alekseja Kručonija.

Naša nauka o književnosti nikada nije pokušala da suštinski pro-nikne u njegovo stvaralaštvo. Kručonih je bio potreban kao »žrtveno jagnje«; u toku pola veka na njega su svaljivani »futuristički gresi« Vladi-mira Majakovskog i Velimira Hlebnjikova.

Kruča, Krih, Kručik, Kručenj, Kruč. »Zaboravio da se obesim, le-tim prema Amerikama!«. Zudak, zudo, zudan, a njegova pesma — *Zud-na zudesa!* Jasni... majstori, koji su svoje uši zalili voskom da ne bi slušali pesmu sirenu, vićemo za delikatni sluh nepodnošljivim budilnikom rrrrr... tzrrriiiii...«

Majakovski je ošamućivao, Kručonih je ljutio i razdraživao, sve je »izbezumljivo« (privatno, u svakodnevnom životu, u svom krugu, bio je izuzetno mirovljubiv).

Okretnost, neumornost, ranije pripremanje »izlaza«, svuda i uvek, oštре reči »na svakom čošku« — sve je to omogućavalo da se od njega napravi »čudesni čudak« (izraz M. Svetlova) — a to je bio »pozitivan odnos mnoštva prijatelja i poznanika prema Kručoniju (Kručjeva druželjubivost je bila poražavajuća), — postoji i omalovažavanje pesnika — tako je postupano, sve do naših dana, sa Velimiroom Hlebnjikovim.

— Evo, već trideset godina čistim mnoge mozgove u odnosu na Kručonija, — rekao mi je N. I. Hardžijev 1961. godine prilikom našeg prvog susreta, — možda sam pola tuceta glava ipak pročistio.

Lako je bilo omalovažavati pesnika kojeg je društvo odbacio. Aleksej Jelisjević je predamnom primao svoju penziju — ona je, ako se ne varam, iznosila 31 rublju. Kručonih nije objavljivao od 1930. godine (ova meda se, simbolično, podudara sa pogibjom Majakovskog). Pesnika koji se radovao životu više od njega nisam sreo. U svakoj situaciji je bio umetnik i aristokrat (te crte su se zadivljajuće harmonizirale sa njegovim rusko-narodskim likom — u obliku njegovog lica pričinjavalo se nešto prosvetljeno-seljačko, i, uz njegovu anticrkovnost, čak nešto daleko-pravoslavno).

— Drže me tri kita! — ponosno je ponavljao Aleksej Jelisjević poslednjih godina života, — i neće dozvoliti da potonom.

Imao je u vidu Maljevića, Hlebnjikova i Majakovskog.

Da, on je bio Maljevićev omiljeni pesnik (»Samo je Kručonih u meni ostao kao kamen nemepromjenjen obozavanjem Novog Boga i ostaje i sada«, — pisao je veliki suprematist u pismu M. Mačuškinu 1916. godine). »Istinski pesnik koji razraduje reč« — ovu rečenicu o Kručoniju, sličnu paroli, uzvikujuo je kasnije Vladimir Majakovski.

Evo, po navici (kako je to činio sam Kručonih), još uvek se poziva na autoritete da bi se književno rehabilitovao pesnik — »zaumnik«.

Ali Kručonihu to već nije potrebno, da se tako kaže, u svetskom smislu. Već dvadeset godina u evropskoj nauci o književnosti traje »Kručonihov bum«, — o pesniku izlaze mnogobrojni članci, fundamentalna akademска istraživanja.

Značajan književno-teoretičar i lingvist, on je, zajedno sa Hlebnjikovim, uzbudio lingviste svog vremena. 1913. godine pojavila se zajednička deklaracija dvojice pesnika »Reč, kao takva«, — pesnička umetnost je razmatrana kao oslobođenje skrivenih mogućnosti »samovredne reči (njene zvučne strane, etimologije i morfološke strukture), prethodila je teoriji OPOJAZ-a, ruske formalne škole.

Zajednički književno-teoretički i lingvistički radovi Hlebnjikova i Kručonija postaju sve poznatiji. Ali postoje Kručonihove teorije koje je razradio samostalno. To je, pre svega, njegovo učenje o fakturi reči (»Opterećena, teška fakturna — brza, laka fakturna«; »nepristupačnost«, »jako rapava površina« jezičkog materijala). Kručonih se mnogo bavio sudiošnjom. U »Deklaraciji zaumnog jezikâ« 1921. on, između ostalog, navodi sledeću osnovanost pesničkog zaumlja: »Nasumično (nelogično, slučajno, stvaralačka pobuda, mehaničko spajanje reči: omaške, štam-parske greške, lapsusi; ovamo, demično, spadaju zvučni i smisaoni pomaci, nacionalni akcenat...)«. Na drugom mestu primećuje: »Uzgred, o pomacima, prečitavanjima, omaškama i ostalom S. Frojd. Patologija svakodnevnog života i Tumačenje snova«.

U tradicionalnom »slafkozvučju« A. Kručonih, veoma osetljiva sluha, otkriva mnoštvo slučajeva pomaka (razbešnjavao je mnoge, ot-krivajući »lavove koji vide i čuju« u jednoj od Usškinovih pesama, pri tome, omiljeni pisci su mu bili Puškin i Gogolj). U šali utvrđujući pravo na »gorkozvučje«, on, uporedio sa Hlebnjikovim i Majakovskim, deformiše klasične metre, težeci, za račun ritmičkih pomaka, intonacione akcenatskom stilu (»usmerenost na zvuk — na poeziju deklamacije).

»Stavljamći ruku na srce« (ovo je već izraz Borisa Pasternaka), meni se čini da je danas besmisleno sporiti se, »agitovati« za »kručon-ovsko« zaumlje.

Čujmo samog Kručonija: »Zaumje je prvo bitni (istorijski i individualno) oblik poezije. Prvo — rizmičko muzičko talasanje, pra-zvuk... Zaumnom jeziku se pribegava: a) kada umetnik daje likove koji se još nisu u potpunosti odredili (u njemu i meni), b) kada se ne želi da se odredi predmet, nego samo da se nagovesti... Zaumje budi i daje slobodu stvaralačkoj fantaziji, ne vredajući je ničim konkretnim...«

Чујеш се, все још десет необичајних труда...
и возможнији ствари, већи и мањи...
рађајући и сеће, симпатије, чиме настављају
запојена миш в „дискусионном поредку“
и волију се с боравистом и боравицем
зато не осудити, а брагам „не дади“

A. Крученых

Июнь 1930г. Москва.

А. Крученых

Kručonihovo stremljenje u carstvo »čistih«, oslobođenih od predmetnosti zvukova srođeno je sa suprematizmom Kazimira Maljevića.

»Zvuke, pre svega samoglasnike, тумачио je Kručonih u suprematističkom shvatanju, kao prostorno-kosmičke pojave, — piše nemacka istraživačica Rozmari Cigler. — Kosmička značenja samoglasnika ipak nisu bila novost u futurističkoj poetici, ali ranija motivacija nije bila u ključu bezpredmetnosti...«

Dakle, Kručonih savladava barijeru predmetnosti. To se za recepciju vidom odvija na sledeći način: »Mi, — пише Kazimir Maljević u pismu M. Mačuškinu 1916. godine, — истражмо slovo iz retka, iz jednog smera, i dajemo mu mogućnost slobodnog kretanja. (Redovi su potrebitni svetučnjaku i domaćoj prepisci). Prema tome, prilazimo trećem položaju, to jest raspoređivanju slovnih zvučnih masa u prostoru nalik na slikarski suprematizam.«

Ovde istupa »akustički plan«. »Može se ukazati, — говори ista R. Cigler, — na primat akustičkog momenta u recepciji jezika i poezije, na primat aktuelnog zvučanja reči u poređenju sa istorijski nastalim ortografiskim pismom... Uporedi sa fonetskim pismom, razgovornim, dijalektičkim i drugim izrazima. Kručonih je kao poetski postupak iskoristio gruzijske, jermenske, turske, nemačke i druge izraze. Pojedine zvučne kombinacije, karakteristične za te jezike, on upotrebljava kao postupke distanciranja, a i u ulozi zaumnih reči.«

Sve će to čitalac naći u ponudenim stihovima, za njihovu recepciju potrebno je samo jedno — poverenje prema pesniku.

Kručonihov univerzalizam... Njegova polu dadaistička opera »Pobeda nad suncem« (muzika Mihaila Mačušina, postavljena 1913. godine istovremeno sa tragedijom »Vladimir Majakovski«, vredna je sećanja, može postati teatarsko otkriće današnjeg dana (uzgred, ovaj komad-opera bio je postavljen 1983. godine na međunarodnom festivalu u Minhenu). Kada se čulo o rođenju zvučnog filma Kručonih je izdao knjigu stihovanih filmskih recenzija i scenarija, — on je već video mogućnost »filma poezije«.

Kručonih — kritičar. Želim da pomenem samo njegov stil: to je ostra blistava proza, u toj oblasti Kručonihov suparnik bio je jedino njevog voljeni učenik — Igor Terentjev.

Kručonih-izdavač. U istoriji ruskog izdavaštva napravio je istinsku reformu svojim »rukom pisanim knjigama«: litografskim, hektografskim, čak i autografskim, — pesnik je radio ruku pod ruku sa Kazimirovom Maljevićem, Mihailom Larionovim i Natalijom Gončarovom, Vladimirom Tatlinom, Olgom Rozanovom (omoti knjiga — kolaži sa mogram Kručonih 1916 — 1917. godine — divan su obrazac maljevičevske škole u opisnoj umetnosti).

Stogodišnja rođenja Alekseja Kručonih obeležena je 1986. godine samo u Hersonu — zahvaljujući velikim naporima istoričara književnosti S. M. Šuhoparova. U metodičnoj preporuci, izdатoj tim povodom, navedena je, prepričana, sadržina mog teleograma upućenog komisiji jubileja: »Baš poslednja dostignuća u izučavanju stvaralaštva A. Kručonih dozvolila su pesniku i prevodiocu Genadiju Ajgiu da postavi njegovo ime među imena istaknutih umetnika XX veka — Hlebnjikova i Maljevića, Majakovskog i Apolinera, Bretona i Pikasa«. To moje uverenje ponavljam i ovde.

Nekoliko reči o ovom izboru. Od 1961. do 1967. godine sam u više navrata na magnetofonu snimao Kručonihovo majstorsko govorenje sopstvenih stihova. Većinu tih dela, štampanih pola veka ranije, Kručonih je nastavljao da prerađuje, — zato ono što je sačuvano na magnetofonskim trakama može biti smatrano za definitivan autorizovan tekst, sa kojim sam uporedio prepise. Pesme »Ljubav tifliskog kuvara«, »Velimir Hlebnjikov 1915. gđoine« i stihovi 1942.—1953. godine stampaju se prvi put.

LJUBAV TIFLISKOG KUVARA

U spomen Niku Pirošmanija

Margarita,
tvoj pogled i ledene bure
oštiri su od barbarisa,

mirisniji od mladog luka
na šašliku.
ali, ljubav je moja kao pelen gorka,
kijam, izvan sebe sam,
grčim se, jecam —
izgubio sam čulo ukusa.

Beli luk više ne osećam,
srce mi oštiri nožem

reže mlad mesec —
tvoj zlatni obraz.

Patim, kao mladi Verter,
jezik je moj —
goli davo, —

brzo će dospeti na ražanj! ..

Šen genacvali, šen cirime,

Merime!

Pred tvoje bele noge bacam
sud sa kobasicom

i da se udavim

u Kuru

jurim

SAV VREO

i bos!

EH, GOSPODE! BRBLJIVAC!

U ponoć doći i uvući se

u jastuk tvoje ljubavi —

— Sutra odlažim u Moskvu! —

Osloboditi se s Jelterske moje noge
njima ču, kao laktom propeleru, zamahnuti!

Što godina s tobom proživevši

nisam zaboravio Nju Jedinu.

KROZ začkoljice kupusa, po krovovima,

leti moj duh labudov

Na — ſta — linski!

1919.

U meni je smaragdno nepristojan svaki deo

Odelo šokantnog kroja

u ustima tutkalom usijana oblatna

a u očima nikakvog reda... .

Publika izlazi kroz otpadajuća usta

a misli vlažno-šantave — nasuprot.

JA U OGLEDALU NEMAM ODRAZA!

1919.

Pošao sam u PARNU VOLIONU

Gde je jako mirisalo na uštirkani okovratnik
Rastegli me na gvozdenom kružilu

I počeli voziti golog ničice.

Poskakivao sam od svakog dodira

Kao da su vrelo lupali OLOVNIM TIGANJEM!
trgli — odsekli kolena

a glavu zašili U SUKNJE BALON.

1919.

i evo povešali stotinu devojaka

DA IZBELE DO SUZA NA SUNCOPEKU

a u zube mi dali olinjali kaišić,
da bih ga držao dok se ne oženim bezubom

teh izvučenom

IZ SLATKA OD MALINA! .

1919.

SMRT STRMOGLAVCE

Pozelela moja žlezda od trnjine salatu

i klepetalo bajki

i odbacivši nesagorivu hatu

u vis se uzdižem kao uštirkana pevačica!

Odbacio sam sećanja od žedi novog —

dima i šištanja škripavih mašina

crnca ložačkog — igrača golog

bez sakoa... napada! Terpentina!

ARMATURU! U PANCIRO OKOVAN

nad provaljom uzlećem kao uzlet morskog šuma —

I DEVE ZALJUBLJENE DO KOSTI ISCRPLJE-

NE

POSLEDICAMA LEPOTE! .

i evo skupili se svi

trzajući telesnim istupima

kolenima me pritisli ka zemlji

u čelo meko ispalili

čmok! kvju!

postajem mrtvak!

1919.

* * *

Mozak sam svoj ispekaeo na gvozdenom prutu
Dodatajci biberu rumenilo i kiselost
Da bih se svideo, muzice, tebi
Više od razmazane torte Igora Severjanina
Da bi ti jela grebući noktičem
Moču s mirisom terpentina.
Srce će mi biti strmoljavce
Kao u nervoznog Kubelika
GUDALO.

1919.

VELIMIR HLEBNJIKOV 1915. GODINE

Posle sumporne kiše, zemljotresa,
na krhotinama nagorelih brvana

čovek se već muči
u gradnji novog krova.

Tebi će pljavati u lice,
udaraće te po petama bambusom,
a ti, proglašen za podlaca,
ne zastavši ideš
na svenarodne muke.

ВСТУПЛЕНИЕ

У ТЕБЯ ОГРОМНОЕ СЕРДЦЕ-
КАК У МОЛОДОГО КРАСНОДРМЕНЧА

ТАТ ПРАВ,
КТО РЕСПУБЛИКУ ХРАНИТ,
ИНАЧЕ ВСЕХ ЗАКЛЮЕТ
ГОСПОДЬ БСГ, СТАРИК.

СЛУШАЙ, СЛУШАЙ МЕНЯ,
ИРИТА!

СКОРО РАССЫПЯТСЯ ВСЕ
ГОРДЕЛИВЫЕ ВРАГИ.

КАК ТРУНАЧИЙ НЕГР
НА ТРОНЕ,
ОДЕВШИЙ ШАПКУ МОНОМАХА,

ЭТО БУДЕТ ТАКЖЕ

НЕВЕРОЯТНО!

Umetnik, bednik, lutalica,
snažni tulipan pustinje,
bez straha,
bez novca,
kliziš po kamenju
odeven u zrake i oblake.
Treperavo svetlo ti je
ruke podiglo u visine.
Neutoliva nada,
neugaziva Kupina!
I sada silnije nego nekada
i na predvečna vremena.

1921.

GLAD

U kolibi, s tavanicom izbušeno-čadavom
Petoro plevookih guluždravaca
Široko oči otvorili —
Danas se na stolu punе činije puše.

— Jedite mledo meso,
Mrvicu gutajte do kraja,
Drukčije čete ustati —
Zli viljenjak će pokupiti Maju —

Napolju, uz susedna vrata, spava kao ovan! .

Rekla je majka i tiho izašla...
Deca su gutala gladno,
I vide — u kotlu plivaju ljudske ruke,
A u uglo se vrte pokidana crevca.

O-oh! — jaunknuli, u gomili na vrata
I još jače jaunknuše:
Tamo je mamica visila —
Vrat pomodore

Obmotan nasapunanom kučinom! .

Dotičala deca do strmine.

— Nepojedeni mrtvac je pozadi čorbu mljako —
Prekrstili se i u vodu kao zečići bučnuli.
Prihvatile ih nežne ruke...
A to je bilo pred Uskrs...
Krv ubijenog se u nebo uznosila
I pozivala ljude na pokajanje,
A duša ugušene se pred ogradom carstva nebeskog Njihala... .

1922.

KOMORA ČUDA

(Iz ciklusa »Kazivanja o Gogoljevim podvizima«)

Samotar, smehotvorac i pustinjak,
zaronjen u drvene knjige,
ne izlazi iz sobe,
u halatu,
ležeći na divanu,
pivskim kvascem,
oštrom trnom,
pretakao je na sve putnike:
otkrio je u Rusiji pakao.

Danguba,
kruta kragna,
kaputăš i kicoš,
s Buljinim kozacima
s obesnom slobodom
učestvovao je u dva smela pohoda,
palio je kraljevsku šljahtu,
sekao tankobrke panove.
Junačina — heroj
(naizgled lenčuga)
obšumljenim Dnjeprom,
bumerangom slova,
s uzvišenim mirom,
Pitagorine hiperbole,
Edison snova!
Svetlonos! —

pošao je
planetu
da uplaši!

1942. — 1943.

BEZUMLJE KOCKARA

Od kiša se
skrivam u staroj zadimljenoj
jazbini, u vinskim podrumima.
Odavde, kroz vreli dim,
kristali Elbrusa —
nada jasna, udvojenu je vidim.

Ja znam:
ovde, u teškom sanduku,
skrivene su nečije čipke i ruke,
i male milosti u krčmi.
Ali pijani kockari,
na jauke gluhi, sede na njima,
kad svakog četiri kralja
stegnuti u šaci.
U zid lupam ciglom,
zovem ljude,
s puškama i vilama
da bi se sanduk pojавio
pred nama nag,
da bi iz dušegupke izvukli nevinu!

Spasite sve,
spasite svet
u ime ranog života,
u ime moćnih očiju

i kaskadnog bleskanja atoma!

1950. — 1953.

AMERIČKA GRIMASA

Zar nije strašno?
Na fonu dimnjaka i nebodera
Kao da je doručak serviran —
Bolesno srce
U crvenoj vazi.

14. VII 1952.

Prevod: Aleksandar Badnjarević